

HƯỚNG DẪN HỌC SINH KHAI THÁC KIẾN THỨC TRONG SÁCH GIÁO KHOA LỊCH SỬ Ở TRƯỜNG TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

TS. VŨ ÁNH TUYẾT*

Abstract: Guiding high school students to store knowledge from coursebook is very necessary in history teaching. This method consists of studying of the structure of the coursebook; storing knowledge through specific lessons; combining the content of textbook with lectures and taking notes. This is one of the advanced methods that help students to easily and actively get knowledge and practise skills in studying history at high school.

Keywords: Teaching intention; means of words; means of visual aids.

Ngày nhận bài: 15/03/2016; ngày sửa chữa: 21/03/2016; ngày duyệt đăng: 24/03/2016.

Sách giáo khoa *Lịch sử* (SGKLS) là tài liệu cơ bản, chính thống được dùng trong dạy học *Lịch sử* (LS). Nội dung SGKLS gồm nhiều thành tố; trong đó, tri thức LS là chủ yếu, được trình bày rõ ràng, hệ thống theo từng cấp học, lớp học; kiến thức LS đưa vào biên soạn là những kiến thức cơ bản nhất của khoa học LS được các chuyên gia lựa chọn trên cơ sở căn cứ vào mục tiêu, nhiệm vụ dạy học cũng như đặc điểm tâm lí, sự nhận thức của học sinh (HS). Hiện nay, SGKLS và giáo viên (GV) vẫn là hai nguồn cung cấp kiến thức LS chính cho HS. Thời gian HS phải làm việc với sách giáo khoa (SGK) rất nhiều, kể cả khi ở trên lớp cũng như khi ở nhà.

1. Vai trò, ý nghĩa của SGKLS

SGKLS giữ vai trò quan trọng trong dạy và học môn LS. Đi đôi với việc cung cấp kiến thức LS, SGKLS giúp cho HS rèn luyện các kĩ năng và phương pháp học tập bộ môn. Tuy không đề cập đến phương pháp dạy học, song nội dung chương trình, cấu tạo SGK là những gợi ý quan trọng cho việc lựa chọn phương pháp dạy học. Căn cứ vào những câu hỏi, các bài tổng kết cuối các chương, HS tiến hành nhiệm vụ ôn tập, củng cố, hệ thống hoá, khái quát hoá kiến thức. Ngoài ra, SGKLS còn là tài liệu chuẩn để xác định tính chính xác, đúng, sai của các nguồn tri thức từ các tài liệu khác. Làm việc với SGKLS, HS có thể tự kiểm tra, đánh giá khả năng của mình; đồng thời, rèn luyện rất nhiều kĩ năng cơ bản trong học tập và nghiên cứu.

Vì vậy, GV phải giúp HS biết cách sử dụng, khai thác hết được nội dung truyền tải của sách, góp phần hình thành các thao tác, phương thức học tập đúng đắn, khoa học.

2. Hướng dẫn HS khai thác kiến thức trong SGKLS

2.1. Tìm hiểu cấu tạo và cơ chế sử dụng của SGKLS. Trong những tiết học đầu tiên, GV cần phải thông báo cho HS biết vị trí, tầm quan trọng của SGKLS, hướng dẫn các em tìm hiểu sơ lược cấu tạo, nội dung của SGKLS. Để định hướng nhận thức cho HS và cũng là giới thiệu chương trình, GV yêu cầu HS mở phần Phụ lục xem sách có bao nhiêu chương, bao nhiêu bài; HS phải đọc kĩ và hiểu rõ tên từng chương, từng bài, bởi ở đó bao hàm những nội dung cơ bản nhất mà các em sẽ phải học. Cần lưu ý tính logic, hệ thống của các nội dung kiến thức.

Ví dụ, giới thiệu phần *Mục lục SGK LS12* (Ban cơ bản), GV hướng dẫn HS đọc *Phần một - LS thế giới hiện đại từ năm 1945 đến năm 2000* và *Phần hai - LS Việt Nam từ năm 1919 đến năm 2000*. Sau đó, đọc đến tên các chương, các bài trong từng Phần. Cùng với hướng dẫn HS cách đọc, GV yêu cầu HS tự khái quát và sắp xếp những nội dung kiến thức của từng Phần một cách ngắn gọn nhất theo trình tự thời gian, theo ý hiểu của bản thân. Kết thúc quá trình đọc này, Phần LS thế giới hiện đại HS biết được 5 nội dung chính là: Sự hình thành một trật tự thế giới mới sau Chiến tranh thế giới thứ hai; Liên Xô và các nước Đông Âu, Liên bang Nga (1991-2000); các nước phụ thuộc, thuộc địa ở Á, Phi, Mĩ Latinh; Ba trung tâm kinh tế, tài chính Mĩ, Tây Âu, Nhật Bản; Quan hệ quốc tế (1945-2000); Cách mạng khoa học - công

* Trường Trung học phổ thông chuyên Ngoại ngữ - Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội

nghe. Phần LS Việt Nam bao gồm: Phong trào yêu nước từ sau Chiến tranh thế giới thứ nhất đến khi Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời (1919-1930); Cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mĩ của dân tộc Việt Nam (1930-1975); Công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội và quá trình đổi mới ở nước ta. Cách khái quát và sắp xếp theo logic kiến thức như vậy có tác dụng giúp HS nhớ nhanh, nhớ lâu các nội dung chính của cả năm học.

GV cần hướng dẫn HS hiểu được cơ chế sự phạm của SGKLS thông qua việc giới thiệu phần kênh chữ, kênh hình trong sách. Kênh chữ có hai loại chính: - Chữ in hoa (viết to dành cho tên các phần, chương, bài và mục lớn của bài); - Chữ nhỏ (viết thường dành cho tên các tiểu mục, nội dung, câu hỏi của các bài cụ thể). Cỡ chữ to, nhỏ dần thể hiện cho mức độ quan trọng của từng nội dung kiến thức.

Kênh hình được trình bày dưới dạng tranh ảnh. Trong **LS12** (Ban cơ bản), ở đầu *Phần một* (LS thế giới) và *Phần hai* (LS Việt Nam) có hai “băng ảnh”. “Băng ảnh” ở trang 3 gồm 3 ảnh: - Ảnh 1, chụp nguyên thủ các nước Anh, Mĩ, Liên Xô tại Hội nghị Lanta (2/1945); - Ảnh 2, chụp nhà du hành vũ trụ I. Gagarin; - Ảnh 3, chụp các nhà lãnh đạo 10 nước ASEAN tại Hội nghị cấp cao (11/1999). “Băng ảnh” trang 75, có 4 ảnh: - Phong trào Xô viết Nghệ Tĩnh; - Bác Hồ đọc Tuyên ngôn độc lập tại Quảng trường Ba Đình; - Xe tăng tiến vào Dinh Độc lập ngày 30/4/1975; - Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ VI (12/1986). Các tranh ảnh ở cả 2 trang được sắp xếp từ trên xuống dưới theo thứ tự thời gian nhằm giới thiệu các sự kiện tiêu biểu thuộc những nội dung kiến thức cơ bản nhất cho hai phần LS thế giới và LS Việt Nam mà HS sẽ học trong chương trình lớp 12. Kênh hình được đưa vào bài học dưới dạng tranh, ảnh về các nhân vật LS; các sự kiện kinh tế, chính trị; các lược đồ, bản đồ LS. Phụ thuộc vào nội dung truyền tải của từng phần hay từng bài mà kênh hình được đưa vào như một thông tin ngắn gọn nhất. Tồn tại trong SGKLS, kênh hình là nguồn cung cấp thông tin LS cần thiết làm điểm tựa ghi nhớ kiến thức cho HS thay cho phần kênh chữ nhiều dòng, nhiều trang. Vì vậy, giới thiệu và hướng dẫn HS khai thác nội dung kiến thức ẩn chứa trong kênh hình là bước không thể thiếu được trong dạy học LS.

2.2. Khai thác kiến thức trong một bài học LS cụ thể. Quá trình tìm hiểu một bài học LS được

bắt đầu từ đọc tên bài, đến đề mục, tiểu mục, các câu hỏi cuối bài, cuối mục. Công đoạn này thường hay bị lãng quên vì HS không nhận thức được đây chính là phần khái quát nội dung cơ bản nhất của bài, của mục. Giống như đọc phần Mục lục, HS cũng cần nắm bắt nhanh nội dung thông báo và tính logic của kiến thức qua tên bài, tên mục. Bên cạnh đó, các câu hỏi cuối bài, cuối mục là những gợi ý quan trọng cho quá trình tìm ra những ý chính.

Ví dụ, khi dạy học *Bài 20 “Cuộc kháng chiến toàn quốc chống thực dân Pháp kết thúc (1954-1965)”* (**LS12**, Ban cơ bản), đọc tên bài “*Kháng chiến thắng lợi*” HS có những thông tin đầu tiên về thời gian và kết quả của quá trình đấu tranh chống thực dân Pháp xâm lược của nhân dân ta. Còn khi đọc *Phần I: Kế hoạch Na Va và chiến lược của ta trong Đông Xuân 1953-1954*, HS thấy được thông tin về hai nội dung cơ bản cần nghiên cứu là âm mưu mới của kẻ địch và chủ trương của ta trong Đông-Xuân 1953-1954. Trên cơ sở đó đọc phần chi tiết để tìm mối quan hệ giữa hai nội dung này. HS cần đọc kĩ phần chi tiết để tìm hiểu nội dung cụ thể. Khi đọc cần lưu ý những thuật ngữ, khái niệm khó; tìm ra những từ khóa, ý khóa hướng vào việc làm sáng tỏ đề mục hay trả lời các câu hỏi có ở trong bài, sau đó khái quát lại theo ý hiểu. Nếu gặp các số liệu, hay tranh, ảnh, HS phải hình dung và nắm được ý nghĩa bằng cách liên tưởng, đối chiếu, so sánh với những số liệu cùng loại đối tượng đã biết, coi đó như là cơ sở để ghi nhớ sự kiện LS. Nếu bài đọc có kèm theo bản đồ LS, thì HS nghiên cứu, tập theo dõi diễn biến LS trên bản đồ (có thể tự tưởng thuật lại diễn biến).

Hầu hết các bài trong SGK đều có các đoạn in chữ khổ nhỏ. Xen kẽ vào các mục, nguồn thông tin này có tác dụng cụ thể hoá, làm phong phú hơn, sâu hơn nội dung những sự kiện chính trong bài. Ví như, khi học mục *II.1. Phong trào cách mạng 1930-1931*, (*Bài 14*, **LS12**, Ban cơ bản), đoạn in chữ nhỏ trang 92, 93 minh họa số lượng người tham gia đấu tranh, khẩu hiệu đấu tranh, các loại vũ khí, cờ đỏ búa liềm... có tác dụng làm rõ quy mô rộng lớn, hình thức, tính chất quyết liệt của cuộc đấu tranh ở huyện Hưng Nguyên (Nghệ An) tiêu biểu cho Phong trào Xô viết Nghệ - Tĩnh nói chung. Việc đọc, phân tích các tư liệu có thể coi là nhiệm vụ bắt buộc để rèn luyện các thao tác tư duy, hình thành kĩ năng học tập cho HS.

2.3. Kết hợp sử dụng SGKLS với nghe giảng và ghi chép. Sử dụng SGKLS trong giờ học nội khóa trên lớp cần được tiến hành nhịp nhàng, ăn ý giữa nghe giảng với theo dõi sách và ghi chép; giữa HS với GV. Để việc kết hợp diễn ra đúng hướng, HS cần khoanh vùng kiến thức, đọc nhanh vùng kiến thức đó, tìm những ý đủ để nêu lên bản chất hoặc làm rõ vấn đề đang theo dõi. Chẳng hạn, đối với *Bài 13. Nước Mĩ giữa hai cuộc chiến tranh thế giới (1918-1939)* (LS11, Ban cơ bản), khi GV đề cập đến cuộc khủng hoảng kinh tế 1929-1933, HS khoanh vùng kiến thức tại mục II.1. *Cuộc khủng hoảng kinh tế (1929-1933) ở Mĩ.* Sau đó nhìn nhanh (khoảng 30 giây) vào các số liệu của phần chữ in nhỏ và *Hình 35. Biểu đồ về tỉ lệ thất nghiệp ở Mĩ (1920-1946).* Kết hợp với lời bài giảng của GV, việc theo dõi SGKLS đã giúp HS có những minh chứng cụ thể, đẩy sức thuyết phục đủ để làm rõ hậu quả nghiêm trọng mà cuộc khủng hoảng đã đưa lại cho nước Mĩ. Từ đó, nâng cao tính tích cực, chủ động tìm kiếm và nắm bắt kiến thức trong quá trình theo dõi bài học của HS.

***

SGKLS là tài liệu học tập quan trọng, bắt buộc đối với HS trong dạy học LS. Tuy nhiên, việc sử dụng sách còn nhiều hạn chế, nguyên nhân chủ yếu

do HS chưa nhận thức hết tầm quan trọng của SGK, chưa biết cách học, cách khai thác kiến thức trong sách. Phương pháp dạy học hiện đại đề cao vị trí người học (vị trí trung tâm); vì vậy, hướng dẫn HS cách khai thác SGKLS là một trong những giải pháp tích cực hóa HS, giúp HS chủ động, tự giác lĩnh hội tri thức, rèn luyện các kĩ năng học tập bộ môn. GV cần hướng dẫn HS khai thác SGKLS cả trong quá trình học tập ở trên lớp và ở nhà. Mỗi quá trình có tác dụng rèn luyện những kĩ năng riêng, như: độc lập nghiên cứu sách; phối hợp với bạn khi làm việc nhóm; kết hợp với nghe giảng... Hướng dẫn HS cách khai thác SGKLS là biện pháp tích cực giúp HS có cách học khoa học, cách nắm bắt kiến thức LS nhanh nhất và vững chắc nhất. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Phan Ngọc Liên (chủ biên) (2007). *Lịch sử 11*. NXB Giáo dục.
- [2] Phan Ngọc Liên (chủ biên) (2008). *Lịch sử 12*. NXB Giáo dục.
- [3] Phan Ngọc Liên (chủ biên) (2002). *Phương pháp dạy học Lịch sử*, (tập I, II). NXB Đại học Sư phạm.
- [4] Robert J. Marzano - Debra J. Pickering - Jane E. Pollock (2011). *Các phương pháp dạy học hiệu quả* (Nguyễn Hồng Vân dịch). NXB Giáo dục Việt Nam.

THÔNG BÁO

Tạp chí Giáo dục trân trọng thông báo tới bạn đọc trên toàn quốc về địa chỉ email liên lạc của các Ban như sau:

- **Ban Biên tập: banbientap@moet.edu.vn**
- **Ban Thư kí tòa soạn: banthuki@moet.edu.vn**
- **Ban Trị sự: bantrisu@moet.edu.vn**

TẠP CHÍ GIÁO DỤC